

Vladimir Marković

Sveučilišni profesor u mirovini

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

8. 11. 2006.

Anđeo iz zagrebačke katedrale

Ključne riječi: zagrebačka katedrala, Giacomo Piazzetta, andeo-atlant

Key Words: Zagreb Cathedral, Giacomo Piazzetta, angel-atlant

Ljubljanski klesar i graditelj M. Cussa sagradio je 1695–1696. godine mramornu propovjedaonicu u zagrebačkoj katedrali, pa se smatralo da su i kipovi koje ona uključuje njegov rad. Nedavno su kipovi pripisani venecijanskom kiparu P. Callalu. Autor djelomično osporava navedenu atribuciju te pokazuje da je anđeo – atlant koji nosi balkon propovjedaonice djelo također venecijanskog kipara Giacomina Piazzette.

Tijekom 18. stoljeća u zagrebačkoj katedrali izgrađeno je dvadesetak mramornih oltara. Opremanje mramornim namještajem započelo je s propovjedaonicom. Okolnosti njezine izgradnje objavio je Ivan Kukuljević Sakcinski već 1858. godine. Ugovor je 1695. godine Mihael Cussa iz Ljubljane, “vajar i graditelj zemaljske pokrajine Kranjske” sklopio sa zagrebačkim biskupom Stjepanom Seličevićem, obvezavši se da će propovjedaonicu izgraditi od bijelog i crnog mramora s reljefima Krista i četiri evanđelista te velikim anđelom koji će na ramenima i rukama nositi njezin balkon.¹ Cussa je propovjedaonicu postavio sljedeće godine, o čemu svjedoči natpis uklesan u ogradu njezina balkona u vrhu pristupnih stepenica: 16 DEO 96. BEATO REGI STEPHANO IOANNES ZNIKA ABBAS PETROVARADINENSIS. CVSTOS ET CANONICVS ECCLESIAE HVIVIS FIERI CVRAVIT. Iznad natpisa koji kronogramom ponavlja 1696. godinu i spominje zagrebačkog kanonika i kustosa katedrale Ivana Zniku, na istoj mramornoj ploči ograde, u plitkom i obojenom reljefu prikazan je i njegov grb. Znikin udio u izgradnji propovjedaonice točnije objašnjava nekoliko rečenica dopisanih njegovom rukom na poledini ugovora, kojima se obvezuje da će troškove izrade propovjedaonice platiti vlastitim novcem.² Propovjedaonica je izvedena prema uvjetima utvrđenim ugovorom: veliki anđeo nosi

balkon propovjedaonice, na njegovoj peterostranoj ogradi reljefi su, gotovo pune plastike, četiri evanđelista, ali na srednjem polju umjesto Krista plitki je reljef s prikazom njegova razgovora s mudracima u hramu.

U ugovoru koji je Cussa sklopio sa zagrebačkim biskupom ne navodi se ime kipara koji bi surađivao na izradi propovjedaonice, pa se od Kukuljevićeva vremena smatralo da su i kiparski njezini dijelovi rad Mihaela Cusse. Pretpostavljenu Cussinu kiparsku djelatnost otklonila je tek 1957. godine Melita Stele u studiji o baroknoj skulpturi u Ljubljani, gdje je objavila narudžbu iz 1696. godine za oltar u Mekinjama (Slovenija) koja pokazuje da je Cussa izradio samo arhitektonske dijelove, a skulpturu je dopremio iz Venecije.³ Istu suradnju ljubljanskog kamenoresca i venecijanskih kipara potvrdio je i Blaž Rozman 1995. godine, kada je otkrio ugovor kojim se Cussa 1694. godine obavezuje za franjevačku crkvu u Ljubljani izraditi oltar svetog Križa i opremiti ga kipovima “dal primo Mastro di Venetia”.⁴ Rozman se pri tome priklonio tri godine ranije iznesenom prijedlogu N. Polajner prema kojem je kipove za franjevački oltar radio Enrico Merengo (1628?–1723. g.), jedan od doista najboljih onodobnih kipara Venecije pa je također prihvatio njezino mišljenje da istom kiparu pripada i anđeo atlant sa zagrebačke propovjedaonice.⁵ Predloženu atribu-

ciju otklonio je Simone Gueriero, kada je u opširnoj studiji bitno proširio opus Paola Callala (1655–1725. g.), ranije znanog tek po nekoliko radova, pripisavši mu i kipove iz franjevačke crkve u Ljubljani. Također je mišljenja da je Callalo s Cussom surađivao i na zagrebačkoj propovjedaonici pa je u Callalov opus uključio anđela i reljefe na ogradi njezina balkona.⁶ Guerrierovu atribuciju kiparskih dijelova zagrebačke propovjedaonice potvrdio je Matej Klemenčić, surađujući na opsežnom pregledu venecijanskog kiparstva od 16. do 19. stoljeća, objavljenom 2000. godine.⁷

Predloženu atribuciju Paolu Callalu teško je prihvatiti, jer anđeo iz zagrebačke katedrale po građi tijela i plastičkim svojstvima pokazuje podudarnosti s radovima Giacoma Piazzette (Pederobba kraj Trevisa, oko 1640 – Venecija, 1705.). Točnije – s mramornom grupom sv. Romualda s anđelima iz crkve S. Michele in Isola, koju je Piazzetta izradio 1699. godine.⁸ U toj skupini postavljenoj u vrh oltara smještenog u apsidu bočnog broda crkve, veliki anđeo koji podržava sveca pokazuje mnoga svojstva zajednička s anđelom zagrebačke propovjedaonice. Dežmekaste su građe

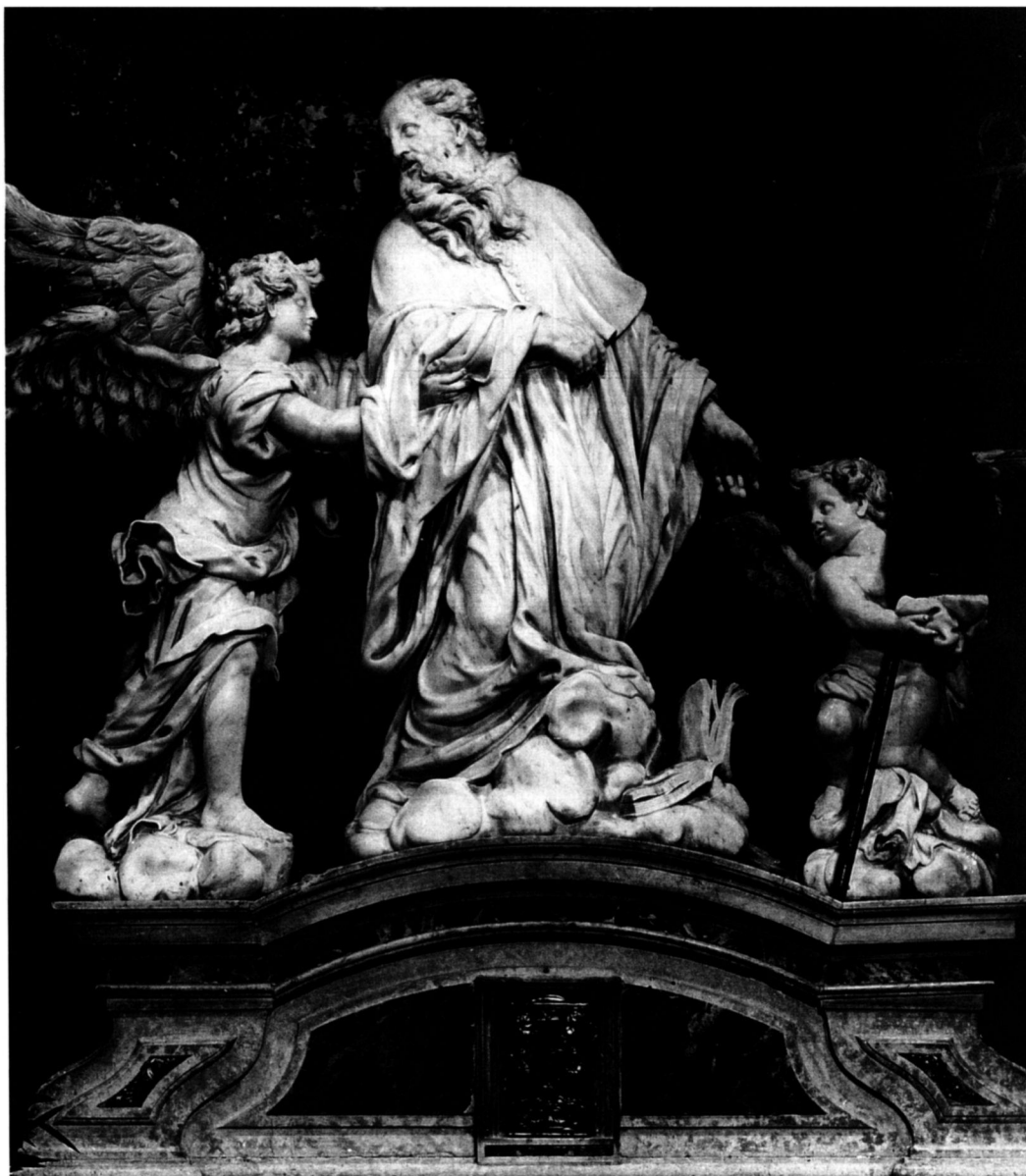

< 1. i 2. G. Piazzeta, anđeo- atlant, propovjedaonica, katedrala, Zagreb / G. Piazzeta, Atlas-angel, pulpit, Zagreb Cathedral

i širokog tijela, gotovo trbušasti, oblihi su i masivnih udova, kose razbarušene u krupne, poput jezičaca plamena uzne-mirene pramenove. Haljina od tanke, svilaste tkanine u oba andela pripijena je uz tijelo i plitko je nabrana nizom paralelnih nabora. A jednako im se prelama i rukav, zavrnut iznad lakta. Preko haljine prebačni plašt ispod pasa uvija se u spiralno ornamentiranu traku, napetu poput užeta. Bočni pogled na zagrebačkog andela s desne strane, zasjenjene stubišnim usponom na balkon propovjedaonice također otkriva sličnosti u oblikovanju plašta. U oba andela pla-

št, oslobođen tijela pada i širi se u istu krivuljnu figuru gdje istaknuti bridovi tkanine opcrtavaju duboko uvučene tamne šupljine. Zbir tih podudarnosti pokazuje ruku istog kipara. Naglađenim volumenom plašta izvijenog u dvostruku "S" krivulju zagrebački se anđeo približava i liku ostarjelog telemona iz National Gallery iz Otawe, *bozzettu* kojeg je Piazzeta radio ranije, kada se pripremao za dekoriranje biblioteke dominikanaca 1683. godine, kraj venecijanske crkve S. Giovanni e Paolo.

Piazzeta je radio uglavnom drvenu skulpturu, povre-

3. G. Piazzetta, sv. Romualdo i anđeli, San Michele in Isola, Venecija / G. Piazzeta, Atlas-angel, pulpit, St. Romuald and Angels, San Michele in Isola, Venice

meno oblikovao u glini pa i za namještaj figuralne dijelove, mahom reljefe. Spominje se u Veneciji od 1666. godine, gdje oprema 1683. već spomenutu biblioteku dominikanskog samostana. Potom je 1687. radio reljefe na ormarima za Scuolu di S. Maria della Carita i ponovo za istog naručioca oko 1700. namještaj, danas smješten u kapelu Rosario također crkve S. Giovanni e Paolo.

Oblikovati u mramoru započeo je vjerojatno potaknut sve češćim zahtjevima za tim plemenitim, ali i skupim materijalom. Njegova djelatnost marmoriste prvi se put spominje tek 1697. godine, kada je primio isplatu za mali

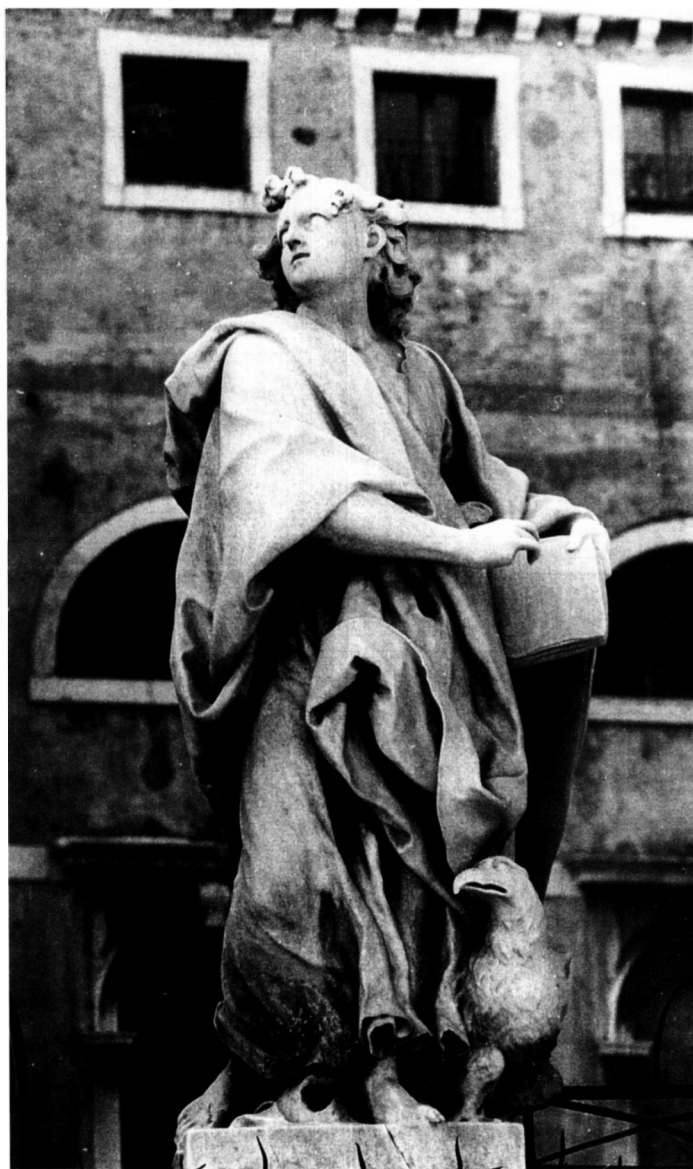
mramorni kip sv. Ivana Krstitelja, postavljen na škropionicu u venecijanskoj crkvi Santi Apostoli⁹ Ali anđeo iz zagrebačke katedrale Piazzettino je ranije iskustvo s mramorom i ono pokazuje kako se drvorezbar snalazio s novim materijalom i problemima njegova oblikovanja. Bio je tada u već zrelih godinama, prekoračio je pedesetu, kada je usmjerio pogled na djela svojih suvremenika – marmorista, ne samo stoga da bi se upoznao s načinom kako oni postupaju s mramorom nego i da bi se približio za njega novoj temi – temi velike figure anđela koja je bila česta u onodobnoj venecijanskoj skulpturi. Otuda i klasicizirajuća glava

4. P. Callalo, sv. Ivan Evandelist, propovjedaonica, katedrala, Zagreb / P. Callalo, St. John the Evangelist, pulpit, Zagreb Cathedral

5. P. Callalo, sv. Katarina, župna crkva Hrenovice (ranije franjevačka crkva, Ljubljana) / O. Callalo. St. Catherine, Parish Church at Hrenovice (formerly the Franciscan Church in Ljubljana)

6. Giusto Le Court, sv. Ivan Evanđelist, ograda vrta, Seminario Patriarchale, Venecija / Giusto LeCourt, St. John the Evangelist, garden fence, Seminario Patriarchale, Venice

zagrebačkog anđela koju je doista mogao usvojiti s Navještenja koje je Merengo postavio na glavni oltar crkve S. Maria del Giglio upravo 1695. godine, kada je Piazzeta započeo klesanjem zagrebačkog anđela.

Giacomo Piazzetta se brzo snašao u novome materijalu, jer već njegov mramorni andeo iz grupe sv. Romualda pokazuje u oblikovanju lica odmak od klasicističke pravilnosti, pa i u oblikovanju draperije, barem u pojedinim dijelovima, nešto “prirodniji” i ne tako ornamentalizirani pokret nabora.

Kipove za zagrebačku propovjedaonicu nije radio samo Giacomo Piazzetta. Evanđelisti na ogradi balkona rad su drugog majstora, Paola Callala, na što je upozorio – kako je već rečeno – S. Guerriero. Mladenacko, feminizirano lice sv. Ivana, usko i visoko tijelo oboreni ramena, jedva primjetni kontrapost u kojem je opuštenu nogu povučenu unatrag i samo prstima proviruje ispod haljine varijanta je figure sv. Katarine iz Callalove grupe za oltar ljubljanskih franjevaca. I draperija se jednako mekano ovija, preklapa se i pada niz tijelo. To izostavljanje energije i pokreta draperije

tim je očiglednije jer je Callalo ponovio Giusta Le Courta, njegov kip sv. Ivana koji se nalazi na ogradi vrta Seminario Patriarchale u Veneciji.

Izrađujući sv. Marka, Callalo se također poslužio predloškom – kipom sv. Marka iz crkve S. Nicolo di Lido, Francesca Comina.¹⁰ I ovdje je ublažio oprostorenost svečeva plašta i suprotnosti svjetla i sjene. To se oplošnjavanje površinskog sloja skulpture ne može objasniti time što su likovi svetaca na ogradi balkona zagrebačke propovjedaonice prikazani u visokom reljefu jer se ista svojstva prepoznaju i mnogim Callalovim punim plastikama.

Izradu kipova za propovjedaonicu zagrebačke katedrale Mihael Cussa je dogovorio sa Callalom. Jer oni su već prije surađivali na izradi oltara za franjevačku crkvu u Ljubljani, pa je ta suradnja nastavljena i zagrebačkom narudžbom. Giacomo Piazzetta priključio se, dakle, posredovanjem Callala, preuzevši opsežniji dio radova na propovjedaonici. Razlog Piazzettina udjela mogla je biti smrt Giovanija Caratija, kipara s kojim je Callalo surađivao i vjerojatno dijelio zajedničku radionicu pa je i na zagrebačkom zadatku računao na njegovu pomoć. Poznato je da Piazzetta u dogovorima s Cussom nije sudjelovao samostalno, jer je Callalo i kasnije radio za zagrebačku katedralu. Poslije Cussine smrti 1699. nastavio je suradnju s njegovim bivšim pomoćnicima, klesarima i graditeljima oltara, Tomom Jurjevićem i Pavlom Bellinom iz pavlinskog samostana u Remetama kraj Zagreba. Za njihove oltare sv. Luke i Posljednje večere u zagrebačkoj katedrali izradio je 1703. godine anđele te skulpturu sv. Luke. Ali na velikom reljefu – oltarnoj pali koja prikazuje Posljednju večeru vjerojatno je još jednom potražio Piazzettinu pomoć.

Bilješke

¹ I. Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb 1858, 210–212. Integralni tekst ugovora objavio je A. Ivandija, *Propovjedaonica zagrebačke katedrale, Bogoslovska smotra XXXV*, 2, 323.

² Rečenice koje je Znika dopisao ugovoru citira već I. Kukuljević Sakcinski, n. dj., 210.

³ M. Stele, *Ljubljansko baročno kiparstvo v kamnu, Zbornik za umetnostno zgodovino*, V. IV, Ljubljana 1957, 31–70.

⁴ Kipovi su preneseni u župnu crkvu u Hrenovce.

⁵ B. Resman, *Barok v kamnu, Ljubljansko kamnoseštvo in kiparstvo od Mihaela Kuše do Francesca Robbe*, Ljubljana 1995, 11–24; N. Polajnar, *O problemu avtorstva marmorne plastike na oltar Cussove kamnoseške delavnice, Zbornik za umetnostno zgodovino* 28, 1992, 77–84.

⁶ S. Guerriero, Paolo Callalo. Un Protagonista della scultura barocca a Venezia, *Saggi e Memorie di Storia dell'Arte* 21, Venezia 1997, 35–83.

⁷ AA. VV. (a cura di Andrea Bacchi), *La Scultura a Venezia da Sansovino a Canova*, Milano 2000, 713–714.

⁸ Za temeljne podatke i bibliografiju o Piazzeti vidjeti: S. Zanuso, Giacomo Piazzetta u AA. VV. (a cura di Andrea Bacchi), *La Scultura a Venezia da Sansovino a Canova*, Milano 2000, 775–776.

⁹ Vidi bilj. 8.

¹⁰ V. Marković, *La Scultura marmorea a Zagabria prima di Francesco Robba*, u: *Francesco Robba and the Venetian Sculpture of the Eighteenth Century*, Papers from an International Symposium Ljubljana, 1998, Ljubljana 2000, 191–196.

Summary

*Vladimir Marković**The Angel from Zagreb Cathedral*

Mikael Cussa, builder and stone carver from Ljubljana made a marble pulpit for Zagreb Cathedral in 1695/96; it has been believed that he was also the author of the statues of the pulpit. B. Rožman (*Barok v kamnu, ljubljansko kamenoseštvo in kiparstvo od Michaela Kuće do Francesca Robbe*, Ljubljana, 1995) has, however, attributed them to the Venetian sculptor E. Merengo (1628?-1723). S. Guerriero has rejected that attribution claiming that the author was P. Callalo (1655-1725). The author of this article has questioned Guerriero's opinion, and has demonstrated that the atlas-angle supporting the balcony of the pulpit was made by another Venetian artist, Giacomo Piazzeta (around 1640-1705). At the same time he has confirmed Callalo's participation in the statues of pulpit fence, as evident from comparisons with some other works by the same master.